Afərin Əli ABBASOVA
Qərbi Kaspi Universiteti
Psixologiya və Sosial iş kafedrasının dosenti, psixol.ü.f.d.
E-mail:aferin.abbasova@wcu.edu.az
aferin_2012@hotmail.com

Aydan Şahvaz MUSAYEVA
Qərbi Kaspi Universiteti
Psixologiya və sosial iş kafedrasının magistrantı
E-mail:aidanmusayeva28@gmail.com
aydan.musayeva.2024@wcu.edu.az

RESOSİALİZASİYA SOSİAL-PSİXOLOJİ FENOMEN KİMİ

Xülasə

Resosializasiya - fərdin cəmiyyətin qəbul etdiyi norma və dəyərlərə uyğun yeni davranış və münasibət formalarını mənimsəməsi prosesidir. Bu proses sosial və psixoloji aspektlər baxımından əhəmiyyətli bir fenomen olaraq fərdin əvvəlki sosiallaşma mərhələsində qazandığı, lakin müəyyən səbəblərdən qeyri-adekvat və ya destruktiv hesab edilən davranışların yenidən formalaşdırılmasını hədəfləyir. Resosializasiya xüsusilə penitensiar müəssisələrdə, reabilitasiya mərkəzlərində, uşaqların və yeniyetmələrin islah müəssisələrində, habelə psixososial müdaxiləyə ehtiyacı olan fərdlərlə iş zamanı mühüm rol oynayır. Sosial-psixoloji baxımdan resosializasiya, şəxsiyyətin yenidən formalaşdırılması, sosial identiklik dəyişiklikləri, fərdi motivasiya sisteminin yenilənməsi və adaptasiya mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədardır. Burada ətraf mühitin təsiri, dəstək sistemləri (ailə, peşəkar yardım, sosial institutlar), emosional-intellektual resurslar və sosial rolların təkrar mənimsənməsi əsas faktorlar kimi çıxış edir. Eyni zamanda, resosializasiya prosesində fərdin keçmiş təcrübələri, daxili psixoloji müqavimətləri və motivasion səviyyəsi də ciddi rol oynayır. Nəticə etibarilə, resosializasiya cəmiyyətin marginal və ya deviant davranış nümayiş etdirən üzvlərinin cəmiyyətə inteqrasiyasını təmin edən kompleks və çoxşaxəli bir sosial-psixoloji fenomendir. Onun uğurlu tətbiqi həm fərdin rifahını, həm də cəmiyyətin sosial təhlükəsizliyini və davamlılığını təmin edən mühüm şərtlərdən biridir.

Açar sözlər: resosializasiya, sosiallaşma, sosial-psixoloji adaptasiya, davranış dəyişikliyi, sosial norma və dəyərlər.

UOT: 316.614.5
DOİ: https://doi.org/10.54414/LGUY8248

Giriş

Müasir dövrdə sosial münasibətlərin mürəkkəbləşməsi və insanların fərqli sosial vəziyyətlərə düşməsi nəticəsində resosializasiya anlayışı sosial-psixoloji tədqiqatların əsas mövzularından birinə çevrilmişdir. Resosializasiya — fərdin əvvəlki sosiallaşma prosesində mənimsədiyi norma və davranışlardan uzaqlaşaraq, yeni sosial norma, dəyər və davranış modellərini mənimsəməsi prosesidir. Bu, xüsusilə cəmiyyətdən təcrid olunmuş, deviant və ya marginal davranış nümayiş etdirmiş şəxslərin yenidən cəmiyyətə inteqrasiyasını təmin edən mühüm sosial-psixoloji mexanizmdir. Resosializasiya təkcə davranışların dəyişdirilməsi deyil, eyni zamanda fərdin şəxsiyyətinin, sosial identikliyinin və psixoloji quruluşunun yenidən formalaşdırılması anlamına gəlir. Bu proses müxtəlif sosial qruplara — sabiq məhkumlara, asılılıqdan çıxan şəxslərə, institusional təcrid yaşayanlara, münaqişə zonalarından qayıdanlara və s.- tətbiq oluna bilər. Onların cəmiyyətə uyğunlaşdırılması, sosial rollara

qayıtması və müstəqil həyat qurması resosializasiya vasitəsilə mümkün olur. Bununla belə, resosializasiya prosesinin uğuru bir sıra amillərlə – fərdi motivasiya, psixoloji dayanıqlıq, sosial mühitin dəstəyi, hüquqi və institusional mexanizmlərin mövcudluğu ilə birbaşa bağlıdır. Beləliklə, resosializasiya fərdin cəmiyyətlə yenidən konstruktiv əlaqə qurmasına imkan verən çoxşaxəli və dinamik bir prosesdir. Müasir cəmiyyətin dinamik strukturu və dəyişən sosial münasibətlər sistemi, fərdlərin müxtəlif həyat mərhələlərində yenidən sosiallaşma ehtiyacını ortaya çıxarır. Bu baxımdan, resosializasiya – yəni fərdin əvvəlki sosial davranış və dəyərlər sistemindən uzaqlaşaraq, cəmiyyətin qəbul etdiyi yeni norma və qaydalara uyğunlaşması – sosial-psixoloji tədqiqatların diqqət mərkəzində dayanan mühüm fenomenlərdən biridir. Resosializasiya prosesi, əsasən sosial devianta meylli fərdlərin və ya müəyyən səbəblərdən sosial mühitdən təcrid olunmuş şəxslərin yenidən cəmiyyətə inteqrasiyası ilə əlaqələndirilir. Sosial-psixoloji aspektdən yanaşıldıqda, resosializasiya insanın şəxsiyyət strukturunda baş verən dərin dəyişikliklər, onun sosial rolları yenidən mənimsəməsi, psixoloji uyğunlaşma və motivasiya sistemindəki transformasiyalarla xarakterizə olunur. Bu prosesin uğurlu həyata keçirilməsi üçün ailə, məktəb, hüquq-mühafizə orqanları, psixoloq və sosial işçilər kimi müxtəlif sosial institutların birgə fəaliyyəti vacibdir. Resosializasiyanın sosial-psixoloji mahiyyətini, onun tətbiq sahələrini və cəmiyyətə təsirini araşdırmaqla, bu fenomenin insanın həyatında və sosial strukturun sabitliyində oynadığı rolu dəyərləndirməkdir. Bu, həm fərdin sosial inkişafı, həm də cəmiyyətin davamlılığı baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Əsas hissə

Resosializasiya - fərdin əvvəlki sosial norma, dəyər və davranış sistemindən uzaqlaşaraq, yeni ictimai norma və davranış modellərini mənimsəməsi prosesidir. Bu proses insanın yenidən sosiallaşması, əvvəlki mənfi təcrübələrindən və uyğun olmayan davranış vərdişlərindən uzaqlaşaraq, cəmiyyətin tələblərinə uyğun formalaşması məqsədini daşıyır. Resosializasiya adətən həyatında ciddi dəyişikliklər yaşamış, cəmiyyətdən təcrid olunmuş və ya sosial uyğunlaşmada çətinlik çəkən fərdlərə yönəlmiş sosial-psixoloji və pedaqoji bir yanaşmadır. Resosializasiya sadəcə davranışın dəyişməsi deyil, eyni zamanda şəxsiyyətin strukturunda baş verən transformasiya, emosional və sosial adaptasiya, və yeni ictimai rolların mənimsənilməsi prosesidir. Bu prosesin əsas məqsədi fərdin sosial münasibətlər sisteminə uyğun şəkildə reinteqrasiyasını təmin etmək, onu cəmiyyətin fəal və məsuliyyətli üzvünə çevirməkdir.

Müasir cəmiyyətdə sosial münasibətlərin sürətli dəyişməsi, müxtəlif sosial təbəqələşmə formalarının yaranması və fərdlərin həyatında baş verən sarsıdıcı təcrübələr resosializasiyaya olan ehtiyacı artıran əsas amillərdən biridir. Resosializasiya ehtiyacı, fərdin əvvəlki sosial norma və davranışlardan uzaqlaşaraq yeni sosial şəraitə uyğunlaşmaq zərurəti ilə meydana çıxır. Bu ehtiyac, xüsusilə cəmiyyətdən təcrid olunmuş, sosial mühitlə əlaqəsi zəifləmiş, deviant və ya destruktiv davranışlar nümayiş etdirmiş fərdlərdə daha çox müşahidə olunur. Resosializasiya yalnız hüquqi və psixoloji dəstəyə ehtiyac duyan sabiq məhkumlar və ya asılılıqdan əziyyət çəkən şəxslərlə məhdudlaşmır. Eyni zamanda institusional müəssisələrdən çıxmış insanlar, travmatik təcrübə yaşamış fərdlər, münaqişə zonalarından qayıdan şəxslər və sosial risk qruplarına daxil olan yeniyetmələr də resosializasiya dəstəyinə ehtiyac duyurlar. Bu ehtiyacın vaxtında müəyyən edilməsi və məqsədyönlü müdaxilə ilə qarşılanması, həm fərdin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsində, həm də cəmiyyətin sosial təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Resosializasiya ehtiyacı əsasən aşağıdakı hallarda ortaya çıxır [1, s216]:

Cinayət törətmiş və azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər – penitensiar sistemlərdə;

Asılılıq (narkotik, alkoqol və s.) yaşayan fərdlər – reabilitasiya proqramlarında;

Uşaq və yeniyetmələr arasında deviant və aqressiv davranış halları-islah-tərbiyə müəssisələrində;

Uzunmüddətli institusional təcriddən çıxan şəxslər-internat evləri, psixiatriya xəstəxanaları və s.;

Məcburi köçkünlər, müharibə iştirakçıları və digər travmatik təcrübə yaşamış qruplar - cəmiyyətə adaptasiya mərhələsində.

Resosializasiya fərdi yalnız cəmiyyətə qaytarmır, həm də onun sosial rifahını, özünəinamını və məsuliyyət hissini bərpa edir. Bu proses həm fərdin psixoloji sağlamlığına, həm də bütövlükdə cəmiyyətin sosial sabitliyinə xidmət edir. Uğurlu resosializasiya cinayətlərin və deviant davranışların azalmasına, sosial inteqrasiyanın güclənməsinə və insanların potensial imkanlarının cəmiyyətin inkişafına yönəldilməsinə səbəb olur. Resosializasiya - cəmiyyətin transformasiya və inklüzivlik mexanizmidir. O, yalnız fərdin taleyini dəyişmir, eyni zamanda sosial ədalətin bərpası, hüquq bərabərliyinin təmin olunması və təhlükəsiz cəmiyyətin qurulması yolunda vacib bir vasitədir. Bu prosesin uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi üçün dövlət strukturlarının, vətəndaş cəmiyyətinin və mütəxəssis kadrların birgə fəaliyyəti zəruridir.

Resosializasiya fərdin əvvəlki davranış və düşüncə modellərindən uzaqlaşaraq, yeni sosial norma və dəyərləri mənimsəməsi prosesidir. Bu, sosial və psixoloji baxımdan kompleks və mərhələli bir fenomen olaraq, fərdin şəxsiyyətində köklü dəyişikliklərə səbəb ola bilər. Resosializasiya, adətən, ilkin sosiallaşma nəticəsində formalaşmış vərdişlərin və davranışların qeyri-adekvat, cəmiyyətə zidd və ya deviant olduğu hallarda baş verir. Bu kimi hallarda fərd sosial adaptasiya çətinlikləri yaşayır və onun yenidən cəmiyyətə inteqrasiyası üçün məqsədyönlü müdaxilələr tələb olunur.

Sosial-psixoloji nöqteyi-nəzərdən resosializasiya fərdin sosial identikliyinin dəyişməsi, emosional və davranış reaksiyalarının tənzimlənməsi, ictimai rolların yenidən mənimsənilməsi və motivasiya sisteminin transformasiyası kimi mexanizmləri əhatə edir. Bu proses zamanı fərdin psixoloji müqaviməti, daxili münaqişələri və özünüdərk səviyyəsi mühüm rol oynayır. Resosializasiya prosesi, insanın əvvəlki sosial davranış və düşüncə modellərindən uzaqlaşaraq, yeni ictimai norma və dəyərləri mənimsəməsi ilə xarakterizə olunan mürəkkəb psixososial transformasiyadır. Bu prosesin effektivliyi, bir çox hallarda onun sosial-psixoloji əsaslarının düzgün anlaşılmasından və tətbiqindən asılıdır. Resosializasiya yalnız sosial mühitin dəyişməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda fərdin daxili psixoloji aləminin – dəyərlər sisteminin, emosional reaksiyalarının və identiklik strukturunun da yenidən qurulmasını tələb edir. Sosial-psixoloji yanaşma resosializasiyanı fərdin şəxsiyyətinin dəyişməsi, sosial rolların yenidən mənimsənilməsi və davranış vərdişlərinin transformasiyası kontekstində təhlil edir. Bu zaman əsas diqqət insanın özünü dərk etməsi, sosial mühitlə qarşılıqlı münasibətləri və motivasiya sistemində baş verən dəyişikliklər üzərində cəmlənir. Beləliklə, resosializasiyanın sosial-psixoloji əsaslarının öyrənilməsi bu prosesin uğurlu həyata keçirilməsi və davamlı nəticələr əldə olunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır [2, s168].

Resosializasiya prosesi fərdin yeni sosial norma, dəyər və davranış modellərinə uyğunlaşması ilə müşayiət olunan mərhələli bir psixososial dəyişmə prosesidir. Bu dəyişiklik təkcə xarici davranışların deyil, eyni zamanda daxili inancların, münasibətlərin və motivasiyaların transformasiyasını əhatə edir. Resosializasiyanın uğurlu həyata keçirilməsi üçün bu prosesin struktur mərhələlərinin elmi əsaslarla müəyyənləşdirilməsi və sistemli şəkildə tətbiqi vacibdir. Mərhələli yanaşma resosializasiya prosesini daha anlaşılan və idarəolunan edir. Hər mərhələ fərdin sosiallaşma təcrübələrinə, şəxsiyyət xüsusiyyətlərinə və adaptasiya qabiliyyətinə uyğun şəkildə planlaşdırılmalıdır. Bu mərhələlər vasitəsilə fərd əvvəlki davranış modellərindən uzaqlaşır, yeni sosial rolları mənimsəyir və nəticə etibarilə cəmiyyətin aktiv və uyğun üzvünə çevrilir. Bu baxımdan resosializasiyanın mərhələlərinin tədqiqi, həm nəzəri, həm də praktik aspektdən aktual elmi məsələlərdən biridir. Resosializasiya adətən aşağıdakı mərhələlərdə həyata keçirilir:

Diaqnostik mərhələ – fərdin psixososial vəziyyətinin və sosial uyğunsuzluq səbəblərinin müəyyənləşdirilməsi;

Adaptiv mərhələ – yeni norma və davranış modellərinin öyrədilməsi, emosional uyğunlaşma proseslərinin dəstəklənməsi;

İnteqrasiya mərhələsi – fərdin cəmiyyətə uyğun şəkildə sosial fəaliyyətə cəlb edilməsi, ictimai rolların effektiv icrası.

Resosializasiya prosesinin ilkin və ən vacib mərhələlərindən biri diaqnostik mərhələdir. Bu mərhələ fərdin sosial mühitlə qarşılıqlı münasibətlərində mövcud olan uyğunsuzluqların, davranış pozuntularının və psixoloji problemlərin səbəblərini üzə çıxarmağa xidmət edir. Diaqnostika prosesi, fərdin şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin, psixoloji ehtiyaclarının, keçmiş təcrübələrinin və sosial davranış nümunələrinin kompleks şəkildə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Diaqnostik mərhələnin məqsədi yalnız problemin aşkar olunması deyil, həm də fərdin resosializasiya potensialının, adaptasiya imkanlarının və mövcud resurslarının müəyyənləşdirilməsidir. Bu mərhələdə tətbiq olunan psixoloji testlər, müşahidələr, müsahibələr və sosial vəziyyətin təhlili fərdin inkişafı üçün fərdi yanaşmanın qurulmasına imkan yaradır. Beləliklə, diaqnostik mərhələ resosializasiya prosesinin effektivliyini təmin edən elmi-metodoloji əsasların formalaşdırılmasında həlledici rol oynayır.

Resosializasiya prosesinin davamı kimi formalaşan adaptiv mərhələ, fərdin yeni sosial mühitə uyğunlaşması və qəbul olunmuş norma və davranış modellərini mənimsəməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu mərhələ diaqnostik mərhələdə əldə edilən məlumatlar əsasında fərdin psixoloji və sosial xüsusiyyətlərinə uyğun fərdi yanaşmaların tətbiqi ilə müşayiət olunur. Burada əsas məqsəd fərdi əvvəlki destruktiv və ya deviant davranışlardan uzaqlaşdıraraq, cəmiyyətin qəbul etdiyi normalara uyğun düşüncə və davranış formalarını tədricən öyrətməkdir. Adaptiv mərhələdə yalnız davranışların dəyişdirilməsi deyil, eyni zamanda fərdin emosional vəziyyətinin sabitləşdirilməsi, sosial rolların mənimsənməsi və özünüqiymətləndirmə səviyyəsinin artırılması əsas hədəflər kimi müəyyən olunur. Psixoloji dəstək, qrup terapiyası, sosial bacarıqların inkişafı və motivasiyaedici fəaliyyətlər bu mərhələdə tətbiq olunan əsas vasitələrdir. Bu mərhələ fərdin cəmiyyətlə müsbət qarşılıqlı əlaqə qurması və sosial sistemə aktiv şəkildə inteqrasiya olunması üçün zəmin yaradır.

Resosializasiya prosesinin yekun və məqsədyönlü mərhələsi olan inteqrasiya mərhələsi, fərdin cəmiyyətə tam və funksional şəkildə qoşulmasını təmin etməyə yönəlmişdir. Bu mərhələ, əvvəlki adaptasiya mərhələlərində öyrənilmiş norma və davranışların real sosial mühitdə tətbiq olunması və ictimai rolların effektiv şəkildə icrası ilə xarakterizə olunur. Fərd bu mərhələdə yalnız nəzəri bilik və vərdişlərə malik olmur, həm də onları praktik həyatda istifadə etmə bacarığına yiyələnməlidir. İnteqrasiya mərhələsində əsas məqsəd fərdin sosial fəaliyyətə fəal şəkildə qoşulması, əmək bazarına çıxışı, ailə və cəmiyyətlə sağlam münasibətlərin qurulması, vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması və ictimai institutlarla əlaqələrin möhkəmləndirilməsidir. Bu proses, fərdin özünü cəmiyyətin tamhüquqlu üzvü kimi hiss etməsini, sosial məsuliyyət daşımasını və öz davranışlarını ictimai dəyərlərlə uzlaşdırmasını təşviq edir. Beləliklə, inteqrasiya mərhələsi resosializasiyanın nəticələrinin möhkəmləndirilməsi və davamlı sosial stabilliyin təmin olunmasında həlledici rol oynayır [3, s. 219].

Resosializasiya cəmiyyətin sosial sabitliyini və fərdlərin adaptasiya qabiliyyətini təmin edən mühüm sosial-psixoloji proses olmaqla, müxtəlif sahələrdə geniş tətbiq imkanlarına malikdir. Fərdlərin sosial norma və dəyərlərlə uyğun şəkildə yenidən formalaşdırılması və ictimai həyata inteqrasiyası ehtiyacı bir çox sosial kontekstdə aktuallıq kəsb edir. Bu baxımdan, resosializasiya yalnız deviant və ya asılı davranış nümayiş etdirən şəxslərlə məhdudlaşmır, həm də müharibə veteranları, məcburi köçkünlər, institusional müəssisələrdən çıxan şəxslər, psixoloji travma yaşamış insanlar kimi müxtəlif qrupların sosial həyata qayıdışında mühüm rol oynayır. Resosializasiyanın tətbiqi penitensiar

sistemlərdə məhkumların cəmiyyətə uyğunlaşdırılmasından tutmuş, reabilitasiya və sosial müdafiə mərkəzlərində, uşaq və yeniyetmələrin islah müəssisələrində, habelə psixososial risk qrupları ilə iş sahəsində geniş şəkildə həyata keçirilir. Bu sahələrdə məqsəd təkcə fərdin davranışının dəyişdirilməsi deyil, həm də onun sosial mühitdə stabil və funksional mövqe tutmasını təmin etməkdir. Resosializasiyanın uğurlu tətbiqi isə sosial institutların koordinasiyalı fəaliyyəti və psixoloji yanaşmaların sistemli şəkildə tətbiqi ilə mümkün olur. Resosializasiya müxtəlif sosial kontekstlərdə tətbiq oluna bilər:

Penitensiar sistemlərdə – azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin cəmiyyətə qaytarılması;

Reabilitasiya mərkəzlərində – psixoloji və davranış pozuntuları olan fərdlərlə iş;

Uşaqlar və yeniyetmələr arasında – risk qrupuna daxil olan və deviant davranış göstərən şəxslərin islahı;

İnstitusional təcriddən çıxan fərdlər üçün – psixiatriya xəstəxanası, internat evləri və digər sosial müəssisələrdən cəmiyyətə adaptasiya.

Resosializasiya prosesi fərdlərin əvvəlki destruktiv və ya deviant davranış modellərindən uzaqlaşaraq, cəmiyyətin qəbul etdiyi norma və dəyərlərə uyğun yeni sosial həyat tərzi mənimsəməsinə yönəlmiş mühüm sosial-psixoloji mexanizmdir. Bu proses, fərdi cəmiyyətin tamhüquqlu və funksional üzvünə çevirmək məqsədilə müxtəlif sosial kontekstlərdə geniş şəkildə tətbiq olunur. Resosializasiyanın tətbiq sahələri, fərdlərin həyat təcrübələri və keçmiş sosial durumlarına görə fərqli formalarda həyata keçirilir.

Resosializasiya cəmiyyətin müxtəlif sahələrində sosial harmoniyanın və fərdi inkişafın təmin olunmasında əvəzsiz rola malik olan çoxşaxəli bir prosesdir. Onun tətbiq sahələrinin genişliyi resosializasiyanın yalnız deviant davranışlı fərdlərlə məhdudlaşmadığını, əksinə, sosial adaptasiya çətinliyi yaşayan hər bir fərd üçün əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Penitensiar müəssisələrdə məhkumların cəmiyyətə reinteqrasiyası, reabilitasiya və sosial müdafiə mərkəzlərində travma sonrası dəstək, yeniyetmələrin sosiallaşma problemlərinin həlli və institusional mühitdən çıxanların sosial həyata qaytarılması kimi nümunələr bu sahənin praktik dəyərini ortaya qoyur. Resosializasiya tədbirlərinin uğuru, sosial institutların — ailə, dövlət orqanları, psixoloji xidmətlər və qeyri-hökumət təşkilatlarının birgə və sistemli fəaliyyətindən asılıdır. Bu prosesin məqsədi yalnız davranışın korreksiyası deyil, eyni zamanda fərdin cəmiyyətlə qarşılıqlı münasibətlərini sağlamlaşdırmaq və onu sosial sistemin aktiv, funksional üzvünə çevirməkdir. Beləliklə, resosializasiyanın tətbiqi cəmiyyətin sosial təhlükəsizliyi, inteqrasiyası və davamlı inkişafı baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır [4, s1094].

Resosializasiya prosesi fərdin cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasını təmin edən mürəkkəb və çoxkomponentli bir sosial-psixoloji mexanizmdir. Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsi bir sıra daxili və xarici amillərlə sıx bağlıdır. Fərdin davranışlarının dəyişdirilməsi və yeni sosial rolların mənimsənməsi təkcə təlim və yönləndirmə ilə deyil, həm də psixoloji motivasiya, sosial dəstək və uyğun mühitin yaradılması ilə mümkün olur. Məhz buna görə də, resosializasiya tədbirlərinin səmərəliliyinə təsir edən amillərin təhlili bu sahədə uğurlu strategiyaların formalaşdırılması üçün zəruridir. Sosial institutların fəaliyyəti, ailə və yaxın çevrənin münasibəti, fərdin psixoloji hazırlıq səviyyəsi, iqtisadi imkanlar və hüquqi çərçivə kimi amillər resosializasiya prosesinin istiqamətini və nəticələrini birbaşa müəyyən edir. Bu amillərin kompleks şəkildə nəzərə alınması resosializasiya proqramlarının effektivliyinin artırılmasına və fərdlərin cəmiyyətə uğurla reinteqrasiyasına töhfə verir.

Resosializasiya prosesinin uğurlu həyata keçirilməsi üçün bir sıra amillərin mövcudluğu və onların qarşılıqlı əlaqəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu amillər sosial, psixoloji, hüquqi və təşkilati səviyyələrdə müxtəlif formalar alır və onların hər biri resosializasiya tədbirlərinin nəticələrini birbaşa və dolayı şəkildə təsirləndirir. Aşağıda bu amillərin əsas qrupları təqdim olunur:

1. Fərdi psixoloji amillər

Resosializasiya prosesinin uğurla həyata keçirilməsində fərdi-psixoloji amillər mühüm rol

oynayır. Bu amillər fərdin daxili psixoloji vəziyyətini, şəxsi motivasiyasını, emosional sabitliyini və sosial davranış modellərini əhatə edir. Hər bir insanın resosializasiyaya yanaşması onun şəxsi xüsusiyyətlərindən və keçmiş sosial təcrübələrindən asılı olaraq fərqlənir. Məhz bu səbəbdən resosializasiya fərdi yanaşma tələb edən dinamik və şəxsiyyətyönümlü bir proses kimi qiymətləndirilir. Fərdi-psixoloji amillər arasında ən önəmliləri motivasiya səviyyəsi, dəyişikliklərə açıqlıq, psixoloji müqavimətlərin gücü, travmatik təcrübələrin təsiri və öyrənmə bacarıqlarıdır. Bu amillər fərdin resosializasiya prosesində iştirakını, davranış dəyişikliyinə münasibətini və sosial mühitə inteqrasiya sürətini müəyyənləşdirir. Ona görə də resosializasiya proqramlarının hazırlanmasında və tətbiqində bu amillərin nəzərə alınması prosesi həm daha effektiv, həm də fərd üçün daha uyğun hala gətirir.

2. Sosial mühit və dəstək

Resosializasiya prosesində fərdin yenidən cəmiyyətə inteqrasiyası və sosial normalara uyğunlaşması təkcə onun psixoloji hazırlığı ilə deyil, həm də daxil olduğu sosial mühitin və aldığı sosial dəstəyin xarakteri ilə sıx bağlıdır. Sosial mühit və dəstək, resosializasiya prosesinin mühüm sosial kontekstini təşkil edərək, fərdin davranış dəyişikliklərinə motivasiya olunmasına, sosial rolları mənimsəməsinə və ictimai münasibətlər sistemində aktiv iştirakına bilavasitə təsir göstərir. Bu konteksdə ailənin rolu, dost və yaxın çevrənin münasibəti, cəmiyyətin qəbul və dəstək səviyyəsi, habelə sosial institutların (təhsil, səhiyyə, məşğulluq və hüquq-mühafizə strukturlarının) koordinasiyalı fəaliyyəti həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Əgər sosial mühit dəstəkləyici, anlayışlı və inklüzivdirsə, fərdin resosializasiya prosesinə müsbət yanaşması və uğurlu nəticələr əldə etməsi daha real olur. Beləliklə, sosial mühit və dəstək faktoru resosializasiya prosesinin dayanıqlığını və səmərəliliyini təmin edən əsas sütunlardan biri kimi çıxış edir.

3. Təşkilati və institusional amillər

Resosializasiya prosesinin uğurla həyata keçirilməsi yalnız fərdin psixoloji və sosial hazırlığı ilə deyil, həm də bu prosesi dəstəkləyən təşkilati və institusional strukturların mövcudluğu və funksionallığı ilə sıx əlaqəlidir. Təşkilati və institusional amillər, resosializasiyanın sistemli şəkildə təşkil olunmasını təmin edən hüquqi, inzibati və peşəkar mexanizmləri əhatə edir. Bu amillər fərdin sosial mühitə inteqrasiyası üçün lazımi şəraitin yaradılmasına, onun davranış dəyişikliklərinə yönəlmiş məqsədyönlü müdaxilələrin həyata keçirilməsinə və dayanıqlı nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradır. Bu kontekstdə penitensiar müəssisələr, reabilitasiya mərkəzləri, sosial xidmət qurumları, hüquq-mühafizə orqanları, təhsil və məşğulluq strukturları kimi təşkilatlar fərdlə sistemli işləyən əsas subyektlərdir. Onların arasında səmərəli koordinasiya, peşəkar yanaşma və insan yönümlü xidmət modeli resosializasiya prosesinin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Beləliklə, təşkilati və institusional amillər resosializasiyanın praktiki tətbiq imkanlarını formalaşdıran və onun nəticəliliyini müəyyən edən əsas dayaqlardan biri hesab olunur.

4. Hüquqi və iqtisadi amillər

Resosializasiya prosesinin səmərəli və davamlı şəkildə həyata keçirilməsi üçün yalnız psixoloji və sosial mühitin uyğunluğu kifayət etmir; bu prosesin uğuru həm də hüquqi və iqtisadi amillərdən birbaşa asılıdır. Hüquqi baza fərdin hüquq və azadlıqlarının təmin olunması, sosial müdafiə hüququnun qorunması və bərabər imkanların yaradılması baxımından resosializasiya prosesinin normativ çərçivəsini formalaşdırır. Bu çərçivə olmadan fərdin cəmiyyətə inteqrasiyası qeyri-müəyyən və dayanıqsız olur. Eyni zamanda, iqtisadi amillər - məşğulluq imkanları, sosial təminat sistemləri, maddi dəstək proqramları və yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması — fərdin müstəqil və layiqli həyat tərzi qurmasına imkan verən əsas şərtlərdir. İqtisadi sabitlik olmadan resosializasiya səthi xarakter daşıyır və çox vaxt uzunmüddətli nəticə vermir. Beləliklə, hüquqi və iqtisadi amillər resosializasiyanın struktur dayaqları kimi çıxış edərək, onun effektivliyini təmin edən strateji elementlərdən sayılır.

Nəticə olaraq, resosializasiya prosesinin səmərəliliyi yalnız fərdin psixoloji

xüsusiyyətləri ilə deyil, eyni zamanda onu əhatə edən sosial, hüquqi və institusional mühitin kompleks şəkildə dəstəkləyici olmasından asılıdır. Bu amillər arasında balans və koordinasiya təmin edildikdə, resosializasiya daha təsirli və dayanıqlı nəticələr verir.

Nəticə

Nəticə olaraq, resosializasiya prosesi çoxsaylı sosial, psixoloji, iqtisadi və institusional amillərlə qarşılıqlı əlaqədə olan mürəkkəb və mərhələli bir transformasiya prosesidir. Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsi üçün fərdin daxili hazırlığı ilə yanaşı, onun ətraf sosial mühitinin, hüquqi çərçivənin, iqtisadi imkanların və peşəkar dəstək sistemlərinin adekvat və funksional olması zəruridir. Lakin reallıqda bu istiqamətdə bir sıra ciddi çətinliklər meydana çıxır: psixoloji müqavimət və travmalar, sosial damğalanma və izolyasiya, işsizlik və sosial təminatın zəifliyi, habelə hüquqi boşluqlar və koordinasiya çatışmazlığı resosializasiyanın effektivliyinə mənfi təsir göstərir. Bu səbəbdən resosializasiya yalnız fərdi dəyişiklik deyil, həm də sistemli yanaşma və institusional əməkdaşlıq tələb edən bir prosesdir. Problemlərin aradan qaldırılması üçün hüquqi islahatlar, sosial dəstək proqramlarının genişləndirilməsi, mütəxəssis hazırlığının gücləndirilməsi və cəmiyyətin maarifləndirilməsi vacibdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1.Əliyev H. Sosial işin nəzəri əsasları. – Bakı: Elm və Təhsil, 2012. – 216 s.

2.Quliyeva S. Gənclərlə sosial işin təşkili. – Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 2017. – 168 s.

3.Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. – New York: Anchor Books, 1966. – 219 p.

4.Giddens A. Sociology. 5th ed. – Cambridge: Polity Press, 2006. – 1094 p.

5.Schwartz S. H., Bardi A. Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2001. – Vol. 32, No. 3. – P. 268–290.

Aferin Ali ABBASOVA
Western Caspian University,
Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work, Ph.D. in Psychology
E-mail:aferin.abbasova@wcu.edu.az
aferin_2012@hotmail.com

Aydan Shahvaz MUSAYEVA
Western Caspian University
Master's student of the Department of Psychology and Social Work
E-mail:aidanmusayeva28@gmail.com
aydan.musayeva.2024@wcu.edu.az

RESOCIALIZATION AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON

Summary

Resocialization is the process of an individual adopting new forms of behavior and attitudes in accordance with the norms and values accepted by society. This process, as an important phenomenon in terms of social and psychological aspects, aims to reformulate the behaviors that the individual acquired during the previous socialization stage, but which are considered inadequate or destructive for certain reasons. Resocialization plays an important role, especially in penitentiary institutions, rehabilitation centers, correctional institutions for children and adolescents, as well as when working with individuals in need of psychosocial intervention. From a socio-psychological point of view, resocialization is associated with the reshaping of personality, changes in social identity, renewal of

the individual motivation system and development of adaptation mechanisms. Here, the influence of the environment, support systems (family, professional assistance, social institutions), emotional-intellectual resources and re-mastering of social roles act as the main factors. At the same time, the individual's past experiences, internal psychological resistance and motivational level also play a significant role in the resocialization process. Consequently, resocialization is a complex and multifaceted socio-psychological phenomenon that ensures the integration of marginalized or deviant members of society into society. Its successful implementation is one of the important conditions for ensuring both the well-being of the individual and the social security and sustainability of society.
Keywords: resocialization, socialization, socio-psychological adaptation, behavioral change, social norms and values.

Аферин Али АББАСОВА
Западно-Каспийский университет
доцент кафедры психологии и социальной работы, кандидат психологических наук. по психологии.
E-mail:aferin.abbasova@wcu.edu.az
aferin_2012@hotmail.com

Айдан Шахваз МУСАЕВА
Западно-Каспийский университет
Магистрант кафедры психологии и социальной работы
E-mail:aidanmusayeva28@gmail.com
aydan.musayeva.2024@wcu.edu.az

РЕСОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Резюме

Ресоциализация — это процесс, посредством которого личность принимает новые формы поведения и отношения в соответствии с нормами и ценностями, принятыми в обществе. Этот процесс, как важное явление с точки зрения социальных и психологических аспектов, направлен на переформирование моделей поведения, которые индивид усвоил на предыдущем этапе социализации, но которые по определенным причинам считаются неадекватными или деструктивными. Ресоциализация играет важную роль, особенно в пенитенциарных учреждениях, реабилитационных центрах, исправительных учреждениях для детей и подростков, а также при работе с лицами, нуждающимися в психосоциальном вмешательстве. С социально-психологической точки зрения ресоциализация связана с перестройкой личности, изменением социальной идентичности, обновлением системы мотиваций личности, развитием механизмов адаптации. Здесь ключевыми факторами выступают влияние окружающей среды, системы поддержки (семья, профессиональная помощь, социальные институты), эмоционально-интеллектуальные ресурсы и перераспределение социальных ролей. В то же время прошлый опыт человека, внутреннее психологическое сопротивление и уровень мотивации также играют значительную роль в процессе ресоциализации. В конечном итоге ресоциализация представляет собой сложное и многогранное социально-психологическое явление, обеспечивающее интеграцию в общество членов общества, проявляющих маргинальное или девиантное поведение. Ее успешная реализация является одним из важных условий, обеспечивающих как благополучие личности, так и социальную безопасность и устойчивость общества.
Ключевые слова: ресоциализация, социализация, социально-психологическая адаптация, изменение поведения, социальные нормы и ценности.

Daxil olub: 16.11.2025